

■ Круглы стол

ДУМКА СКАРЫНЫ Ў XXI СТАГОДДЗІ

ВОБРАЗ ПЕРШАДРУКАРА: ПРАЎДА І ЛЕГЕНДЫ

Постаць Францыска Скарыны як сімвала нацыі, загадкавага прагрэсіўнага чалавека адраджэнскага часу, які намагаўся паяднаць еўрапейскія каштоўнасці з маральнымі законамі праваслаўя, нязменна прыцягвае як прафесійных даследчыкаў, так і аматараў беларускай літаратуры і культуры. Бягучы год, адзначаны юбілейнай датай 500-годдзя беларускага кнігадрукавання, надае новыя імпульсы для падобных пошукаў і адкрыццяў. Наколькі праўдзівы той вобраз асветніка, што паўстае перад намі са старонак школьных і ўніверсітэцкіх падручнікаў, навукова-папулярных выданняў? Што з набытых намі ведаў міфы, а што — зафіксаваная дакументамі часу рэальнасць? Якія выпрабаванні на шляху да ведаў і самаўдасканалення сапраўды прайшоў доктар Скарына з Полацка?

Дыскусійныя пытанні ўмоў жыцця і дзейнасці Францыска Скарыны, тэксталагічных асаблівасцяў яго выданняў сталі прадметам абмеркавання падчас круглага стала ў «Звяздзе» — «Актуальнасць гуманістычных поглядаў асветніка: думка Скарыны ў XXI стагоддзі», які сабраў філолагаў, гісторыкаў, папулярызатараў спадчыны славу тага друкара. Сярод удзельнікаў — дырэктар Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, доктар філалагічных навук Іван САВЕРЧАНКА, галоўны навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, доктар гістарычных навук Георгій ГАЛЕНЧАНКА, загадчык навукова-даследчага аддзела кнігазнаўства Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Галіна КІРЭВА, аспірант кафедры гісторыі старажытнага свету і сярэдніх вякоў гістарычнага факультэта БДУ Дзяніс ПАРХАЦ, рэдактар аддзела прозы часопіса «Маладосць», магістр філалогіі Маргарыта ЛАТЫШКЕВІЧ.

Што ж невядома і спрэчнага застаецца ў біяграфіі Скарыны, яго выданнях?

асяродку, у якім жыў асветнік. Адзін з гарадоў яго знаходжання, Вільня, як поліэтнічны горад, што нагадвае ў XVI стагоддзі легендарны Вавілон, уяўляе сабой вельмі цікавае месца суіснавання розных палітычных, эканамічных, моўных інтарэсаў. Што, відавочна, наклала адбітак на светабачанне Францыска Скарыны.

«Вельмі часта даследчыкі ставяцца да Скарыны як да нашага сучасніка, не ўлічваючы, што ён чалавек XVI стагоддзя. Але чалавек, безумоўна, не шароговы. Які скончыў тры ўніверсітэты!»

Цікавае пытанне паўстае і пра канфесійную прыналежнасць сям'і друкара. Вядома яе прадстаўнікі маюць праваслаўныя імёны, якія праходзяць па святцах. А вось імя Францішак — каталіцкае. І адукацыю ён атрымаў адпаведную, вывучаючы лацінскую мову, чаго не было ў праваслаўных навучальных установах.

Да гэтага часу актуальнае пытанне і пра мову выданняў Скарыны, крыніцы яго наследаванняў, тэксталагічныя асаблівасці. А гаворка ж ідзе пра першую выдадзеную ва Усходняй Еўропе Біблію!

на іншых пакідае толькі год выдання. І як лічыць яго кнігі? Кнігі Царстваў — гэта чатыры выданні са скразной фаліяцыяй. Але некаторыя даследчыкі лічаць іх адным выданнем. Ад гэтага залежыць колькасць выдадзеных Скарынам кніг: 20 ці 23. Непаслядоўны характар маюць і рукапісныя подпісы на выданнях. Напрыклад, на першых шасці пражскіх кнігах (1517 — пачатак 1518 года) ёсць пазначэнне імя Багдана Онкава. Пэўна, нехта адмыслова рабіў гэтыя прыпіскі. Бо з развіццём кніжнай справы пазней стала прынята друкаваць імя мецэната, пазначаць яго герб і г. д.

Фота Кастуся ДРОБАВА

талогічным аналізе кананічнага грэчаскага тэксту, лацінскай Вульгаты, Генадзьеўскай Бібліі 1499 года, Чэшскай Бібліі 1506 года, таксама плануе прыцягнуць каментарыі Нікаля дэ Ліра, выдадзеныя ў 1488 годзе ў Венецыі. Акрамя лексічных асаблівасцяў і фрагментарных адрозненняў, да якіх ужо звярталіся папярэднікі, я засяроджваю ўвагу на тэндэнцыі перакладу. Напрыклад, у лацінскай мове існуюць два паняцці *Gentilis* і *Graecus*. Першае з іх можа быць перакладзена як язычнік, супляменнік, суродзіч, а другое, відавочна, як грэк. Абодва словы Скарына перакладае як «елліны». Калі паглядзець Чэшскую Біблію, то ў ёй асноўным перакладам з'яўляецца *rohane*. Нават для формы *Graecus*, для якой дамунючым павінен быць пераклад *rzeki* (грэкі), ён сустракаецца зрэдку. У грэчаскім тэксце адпавядаюць гэтым паняццям *Ελληνιστής* (элініст) і *Ελλην* (грэк). Таксама аналагічна для названых слоў выкарыстоўвае тэрмін «елліны» Генадзьеўская Біблія.

Пры гэтым у выданнях Скарыны ёсць такія асаблівасці, якія я не магу аднесці ні да аднаго з вывучаемых тэкстаў. Калі параўнаць унутраную структуру кнігі Скарыны з кананічнай, то мы знойдзем каля 20 адрозненняў. Некаторыя вершы аднесены да папярэдняй ці наступнай глаў у параўнанні з канонам.

Пытанне крыніц «Апостала» да гэтага часу не вырашана і патрабуе сур'эзнай працы!

Ці назіраюцца сёння крызісныя тэндэнцыі ў скарыназнаўстве як навуковай галіне? Што варта ўлічыць маладым даследчыкам скарынаўскай спадчыны?

Георгій Галенчанка: — Будзем шчырымі: дакументаў, звязаных з жыццёвым шляхам Францыска Скарыны, захавалася няшмат. Вельмі часта даследчыкі ставяцца да Скарыны як да нашага сучасніка, не ўлічваючы, што ён чалавек XVI стагоддзя. Але чалавек, безумоўна, не шароговы. Які скончыў тры ўніверсітэты! І, магчыма, быў нават сакратаром караля Даніі! Вельмі своеасаблівы, з акрэсленым уласным меркаваннем. Вось, напрыклад, Біблія — і дагэтуль адна з самых папулярных кніг у чалавечай гісторыі. А калі параўноўваць тэкст Скарыны з кананічным, то знойдзем сутнасныя адрозненні. Справа ў тым, што Свяшчэннае Пісанне транслію ідэю аднасна народнаму і ўніверсальнаму. А ў нашага першадрукара ясна чуюцца нацыянальныя матывы.

Сёння вельмі шырока займаюцца папулярызатарскія скарынаўскай спадчыны. Гэта няблага. Шмат у гэтым кірунку робіць Нацыянальная бібліятэка Беларусі, у чым яе вялікая заслуга. Бо Францішак Скарына заслугоўвае памяці праз стагоддзі і шырокай цікавасці да сваёй асобы. Аднак трэба асцерагацца ў пераходзе на выключна «дзіцячы ўзровень» тлумачэння біяграфіі Скарыны. А сур'эзных, вузкіх спецыялістаў-скарыназнаўцаў засталася вельмі мала. Зразумела, што навуковае даследаванне чытаюць далёка не ўсё. Выданне па вышэйшай матэматыцы ніколі не прачытае ўсё насельніцтва краіны. Чаму ж наўмысна спрашчаць гуманітарныя манаграфіі? Грунтоўныя працы мы мелі ў 20-х гадах XX стагоддзя. А пасля сталінскія рэпрэсіі, на жаль, надоўга перапынілі нястомную працу даследчыкаў нацыянальнай спадчыны. Працягнулася яна, па сутнасці, толькі пасля вайны... Цешыць, што юбілей 500-годдзя беларускага кнігадрукавання актуалізаваў гэтую тэму, маем шмат добра падрыхтаваных навуковых прац, а не толькі мастацкіх.

Галіна Кірэва: — Сапраўды, сучасным скарыназнаўцам ёсць чаму пачуцьца ў даследчыкаў пачатку і сярэдзіны XX стагоддзя. Добрымі прыкладамі могуць стаць працы гісторыка кнігі, бібліографа Антаніны Зёрнавай. Яна, аўтар каталога «Книги кирилловской печати, изданные в Москве в 16—17 вв.», выдатна асвятляла гісторыю славянскага кнігадрукавання, выкарыстоўваючы толькі правераную інфармацыю. Шкада, калі навукоўцы дзеля гучнай сенсацыі «падтасоўваюць» факты. Мы не ведаем мастака выданняў Скарыны. І даходзіць да таго, што раскладаючы пры дапамозе сучасных тэхналогій на састаную часткі арнаментыку выданняў Скарыны, у ёй знаходзяць выявы міфічных істот, нават чарцей ды ведзь-

маў! Асцярожна трэба падыходзіць і да даціроўкі выданняў, іх мовы, падзей жыцця першадрукара. Тут прыхавана яшчэ шмат таямніц, што чакаюць раскрыцця.

Іван Саверчанка: — Часцяком даследчыкі пішуць «па вярхах», абпіраючыся на ўжо існуючыя высновы. Але каб стварыць грунтоўнае даследаванне, варта валодаць дасканалым веданнем першакрыніцы. Выдатна разумючы гэта, я распачаў працу, якая сёння прадстаўлена ў кнізе «Шэдэўры пісьменства і літаратуры Беларусі X—XVII стагоддзяў». Кніга сабрала пад сваёй вокладкай адметныя помнікі старажытнай літаратуры ў перакладзе на сучасную беларускую мову: навелы, хронікі, палемічныя трактаты, сатырычныя і гумарыстычныя творы. Значная частка адведзена і твораў Францыска Скарыны. На маю думку, такое выданне добра паказвае кантэкст дзейнасці асветніка. Чытач бачыць, што было да Скарыны і пасля яго.

Але як разумна спалучыць папулярызатарскую дзейнасць і сур'эзную навуку? Як варта раскаваць пра Скарыну і іншыя дзеячы беларускага адраджэння для спецыялістаў, цікаўных?

Іван Саверчанка: — Каб скласці цэласную карціну жыцця першадрукара, трэба абавязкова мець уяўленне і пра час яго жыцця, атачэнне. Асэнсоўваючы гэтыя акалічнасці, я пісаў гістарычную хроніку «Трыумф», што неўзабаве пабачыць свет на старонках часопіса «Полымя». Жанравае вызначэнне ў гэтым выпадку зусім не выпадковае. Вядома, значныя падзеі часоў беларускага ўздыму і адраджэння могуць натхніць і на аповесце, роман. Але хроніка яднае мастацкае і выключна дакладнае, факталагічнае. Спадзяюся, што падрабязны расповед пра час сапраўднага росквіту і трыумфу беларускага краю натхніць на многія пачынанні нашых сучаснікаў. Бо Францішак Скарына сваёй багатай спадчынай працуе і на сённяшняю Беларусь.

«Аднак трэба асцерагацца ў пераходзе на выключна «дзіцячы ўзровень» тлумачэння біяграфіі Скарыны. А сур'эзных, вузкіх спецыялістаў-скарыназнаўцаў засталася вельмі мала».

Маргарыта Латышкевіч: — На маю думку, і мастацкія творы, і так званыя папулярызатарскія матэрыялы падштурхоўваюць да таго, каб чытач зацікавіўся, натхніўся на знаёмства з сур'эзнымі навуковымі даследаваннямі. А, магчыма, і сам уключыўся ў іх. Рэдакцыйная палітыка часопіса «Маладосць» ярка і накіравана на гэта. У бягучым годзе мы рэалізуем два праекты, прымеркаваныя да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання. Праект «Варштат» разлічаны на ўсе дванаццаць нумароў 2017 года. Аўтарам назвы яго выступіла наш дызайнер, Алеся Галота, што змагла творча пераасэнсаваць працэс выдавецкай справы продакаў. Гэта незалежная рубрыка, можна нават сказаць, часопіс у часопісе. Задумваўся ён у першую чаргу як плячоўка, дзе могуць выказацца кампетэнтныя даследчыкі ў галінах гісторыі, філалогіі, культуралогіі, краязнаўства і г. д. Адкрыў наш «Варштат» у першым нумары Алеся Суша вялікім артыкулам, прысвечаным асобе Францыска Скарыны. Пра Скарыну пісаў і Ігар Клімаў. Ксенія Тарасевіч загляблялася ў тэхнічныя асаблівасці кнігавыдання, яе артыкул пра тытульны аркуш. Разам з «Варштатам» мы запусцілі і яшчэ адзін праект — «Код «Маладосці». Зашыфраваўшы адну са знакавых для нашай краіны цытат, кавалкі гэтага «кода» мы змяшчаем у кожным нумары на вокладцы «Варштата». Сярод тых, хто разгадае гэтую загадку, будуць разыграны прызы. Таму запрашаем да ўдзелу ў нашых праектах як спецыялістаў, так і аматараў беларускай культуры.

Маючы дакладныя звесткі аб жыцці і дзейнасці нашага першадрукара, мы яшчэ не раз пабачым яго загадкавую постаць на тэлеэкранах і тэатральных сценах, на старонках кніг. Няхай у кожнага будзе свой Скарына...

Юлія АЛЕЙЧАНКА